Qabul qilindi: 16-noyabr 2026-yil • Ma’qullandi: 18-noyabr 2026-yil • Nashr qilindi: 20-noyabr 2026-yil

BOJXONA ORGANLARI QARORLARI VA HARAKATLARI USTIDAN SHIKOYAT QILISH MEXANIZMLARI

Ubaydullayeva Gulyora Hasanjon qizi
Toshkent davlat yuridik universiteti
magistratura talabasi
E-mail: gulyoraubaydullayeva229@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada O‘zbekiston Respublikasi bojxona organlari va ularning mansabdor shaxslari qarorlari, harakatlari (harakatsizligi) ustidan shikoyat qilishning ma’muriy va sud mexanizmlari huquqiy jihatdan tahlil qilinadi. O‘zbekiston Respublikasi Bojxona kodeksi hamda “Ma’muriy tartib-taomillar to‘g‘risida”gi va “Ma’muriy sud ishlarini yuritish to‘g‘risida”gi qonunlar normalari qiyosiy o‘rganilib, nizolarni sudgacha hal etish bosqichidagi amaliy muammolar ochib berilgan. Shuningdek, Yevropa Ittifoqi, Germaniya, Janubiy Koreya va Qozog‘iston tajribasi tahlil qilinib, milliy bojxona nizolarini hal etish tizimini takomillashtirish yuzasidan aniq takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: bojxona organlari, ma’muriy shikoyat, ma’muriy sud, bojxona qiymati, TIF TN kodi, nizolarni sudgacha hal etish, raqamli shikoyat, bojxona mediatsiyasi.

Аннотация. В статье проводится правовой анализ административных и судебных механизмов обжалования решений и действий (бездействия) таможенных органов Республики Узбекистан и их должностных лиц. На основе сравнительного изучения норм Таможенного кодекса, законов «Об административных процедурах» и «Об административном судопроизводстве» выявлены практические проблемы досудебного урегулирования споров. Исследован опыт Европейского союза, Германии, Республики Корея и Казахстана, сформулированы предложения по совершенствованию национальной системы разрешения таможенных споров.

Ключевые слова: таможенные органы, административная жалоба, административный суд, таможенная стоимость, код ТН ВЭД, досудебное

урегулирование, цифровое обжалование, таможенная медиация.

Abstract. The article provides a legal analysis of administrative and judicial mechanisms for appealing against decisions and actions (inaction) of customs authorities of the Republic of Uzbekistan and their officials. Based on a comparative study of the Customs Code, the Law on Administrative Procedures, and the Code of Administrative Court Proceedings, practical gaps in pre-trial dispute resolution are identified. Drawing on the experience of the European Union, Germany, the Republic of Korea, and Kazakhstan, concrete proposals are put forward to modernize the national customs dispute resolution system.

Keywords: customs authorities, administrative appeal, administrative court, customs value, HS code, pre-trial dispute resolution, digital appeal, customs mediation.

Kirish

Tashqi iqtisodiy faoliyatning (TIF) jadal liberallashuvi va xalqaro savdo hajmining ortishi sharoitida bojxona organlari hamda tadbirkorlik subyektlari o‘rtasidagi huquqiy munosabatlar tobora murakkablashib bormoqda. Davlat bojxona xizmati organlari bir tomondan davlat byudjetiga bojxona to‘lovlarini to‘liq undirish va iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlash vazifasini bajarsa, ikkinchi tomondan tashqi savdo ishtirokchilarining qonuniy huquq va manfaatlariga daxl qiluvchi ma’muriy hujjatlarni qabul qiladi. Amaliyotda tovarlarning bojxona qiymatini aniqlash, TIF TN kodlarini tasniflash, kelib chiqish sertifikatlarini rad etish yoki bojxona imtiyozlarini qo‘llamaslik kabi masalalar yuzasidan yuzaga keladigan kelishmovchiliklar tadbirkorlar uchun katta moliyaviy yo‘qotishlarga sabab bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi statistik ma’lumotlariga ko‘ra, ma’muriy sudlar tomonidan ko‘rib chiqilayotgan ommaviy-huquqiy nizolar tarkibida soliq va bojxona organlari qarorlarini haqiqiy emas deb topishga oid ishlar salmoqli o‘rinni egallaydi. So‘nggi yillarda O‘zbekistonda ma’muriy adliya tizimini isloh qilish doirasida 2018-yil 8-yanvardagi “Ma’muriy tartib-taomillar to‘g‘risida”gi O‘RQ-457-son Qonun hamda O‘zbekiston Respublikasining Ma’muriy sud ishlarini yuritish to‘g‘risidagi kodeksi qabul qilindi. Prezidentning 2022-yil 27-apreldagi PF-122-son Farmoni bilan esa bojxona

ma’muriyatchiligini raqamlashtirish va tadbirkorlar bilan ochiq muloqot mexanizmlarini kengaytirish ustuvor vazifa etib belgilandi.

Shunga qaramay, bojxona qonunchiligidagi shikoyat qilish tartibi bilan umumiy ma’muriy tartib-taomillar o‘rtasidagi ayrim nomuvofiqliklar, shikoyat berishning qaror ijrosini to‘xtatib turishga ta’siri va yuqori turuvchi bojxona organida shikoyatni ko‘rib chiqishning xolisligi masalalari ilmiy-amaliy jihatdan chuqur tadqiq etishni talab qiladi. Ushbu maqolaning maqsadi — bojxona organlari qarorlari va harakatlari ustidan shikoyat qilishning milliy huquqiy mexanizmlarini tizimli tahlil qilish, xorijiy davlatlarning ilg‘or tajribasini o‘rganish hamda milliy qonunchilikni takomillashtirish yuzasidan amaliy takliflar ishlab chiqishdir.

Bojxona nizolarining huquqiy tabiati va asosiy sabablari

Bojxona huquqiy munosabatlari ommaviy-huquqiy xususiyatga ega bo‘lib, ularda bir tarafda davlat hokimiyati vakolatiga ega bo‘lgan bojxona organi, ikkinchi tarafda esa bojxona operatsiyalarini amalga oshiruvchi shaxs (deklarant, tashuvchi, bojxona brokeri yoki tovar egasi) ishtirok etadi. Bunday vertikal munosabatlarda taraflarning tengsizligi tadbirkorlik subyektlari huquqlarini himoya qilishning maxsus protsessual kafolatlarini taqozo etadi.

Sud va bojxona amaliyoti tahlili shuni ko‘rsatadiki, bojxona organlari qarorlari va harakatlari ustidan beriladigan shikoyatlarning asosiy qismi quyidagi to‘rtta yo‘nalishda yuzaga keladi:

1. Tovarlarning bojxona qiymatini aniqlash va tuzatish (korrektirovka): Bojxona organi deklarant tomonidan taqdim etilgan shartnoma va invoys ma’lumotlarini yetarli darajada tasdiqlanmagan deb topib, bojxona qiymatini zaxira usuli orqali oshiradi. Bu esa qo‘shimcha bojxona boji va QQS hisoblanishiga olib keladi.

2. Tovarlarni TIF TN (Tashqi iqtisodiy faoliyat tovar nomenklaturasi) bo‘yicha tasniflash: Tovarga boshqa TIF TN kodi berilishi natijasida yuqoriroq boj stavkasi qo‘llaniladi yoki tarif imtiyozlari bekor qilinadi.

3. Tovarning kelib chiqish mamlakatini tasdiqlovchi sertifikatlarni (CT-1, EUR.1) haqiqiy emas deb topish va erkin savdo rejimi imtiyozlarini rad etish.

4. Bojxona rasmiylashtiruvi muddatlarini asossiz cho‘zish, tovarlarni chiqarib yuborishni rad etish hamda bojxona ko‘rigini o‘tkazishdagi protsessual buzilishlar (mansabdor shaxslarning harakatsizligi).

Fikrimizcha, mazkur nizolarning aksariyati bojxona organlariga berilgan diskretsion vakolatlarning (ixtiyoriy baholash doirasining) kengligi hamda ma’muriy qarorlarni asoslantirish standartlariga to‘liq rioya etilmasligi bilan bog‘liq. Shu bois shikoyat qilish mexanizmi nafaqat xato qarorni bekor qilishga, balki ma’muriy organni o‘z qarorini huquqiy va faktik jihatdan isbotlashga majbur qilishi lozim.

O‘zbekiston Respublikasida bojxona organlari ustidan shikoyat qilishning ikki bosqichli mexanizmi

Amaldagi milliy qonunchilikka muvofiq, har bir shaxs bojxona organlarining qarorlari, ular mansabdor shaxslarining harakatlari (harakatsizligi) uning huquq va erkinliklarini buzadi yoki qonuniy manfaatlariga to‘sqinlik qiladi deb hisoblasa, ular ustidan shikoyat qilish huquqiga ega. O‘zbekiston Respublikasi Bojxona kodeksining 55-bobi (394–405-moddalar) ushbu munosabatlarni tartibga soluvchi asosiy maxsus norma hisoblanadi.

Milliy huquq tizimida shikoyat qilishning ikkita muqobil yo‘li mavjud: ma’muriy tartibda (yuqori turuvchi bojxona organiga yoki mansabdor shaxsga) va sud tartibida (ma’muriy sudga). Bojxona kodeksining 395-moddasiga ko‘ra, bojxona organiga shikoyat berilishi xuddi shunday mazmundagi shikoyat bilan sudga murojaat qilish huquqini istisno etmaydi. Ya’ni O‘zbekistonda ma’muriy shikoyat berish sudga murojaat qilishning majburiy sudgacha bo‘lgan sharti sifatida belgilanmagan (ixtiyoriy muqobillik tamoyili).

Ma’muriy tartibda shikoyat qilish muddati shaxsga o‘z huquqlari buzilganligi ma’lum bo‘lgan kundan e’tiboran uch oyni tashkil etadi (Bojxona kodeksi 397-modda). Uzrli sabablarga ko‘ra o‘tkazib yuborilgan muddat ariza beruvchining iltimosnomasiga binoan tiklanishi mumkin. Yuqori turuvchi bojxona organi shikoyatni kelib tushgan kundan boshlab bir oy ichida, qo‘shimcha o‘rganish va tekshirish talab etilmaydigan hollarda esa o‘n besh kundan kechiktirmay ko‘rib chiqishi shart (402-modda).

Sud tartibida shikoyat qilish esa Ma’muriy sud ishlarini yuritish to‘g‘risidagi kodeks (MSIYUK) qoidalari asosida amalga oshiriladi. MSIYUKning 186-moddasiga binoan,

ma’muriy organning qarorini haqiqiy emas deb topish yoki harakatini (harakatsizligini) qonunga xilof deb topish to‘g‘risidagi ariza manfaatdor shaxsga o‘z huquqlari buzilganligi ma’lum bo‘lgan kundan e’tiboran uch oy ichida ma’muriy sudga beriladi. Muhim protsessual kafolat shundaki, MSIYUKning 67-moddasiga ko‘ra, bahsli ma’muriy hujjatning yoki harakatning qonuniyligini isbotlash majburiyati (isbotlash yuki) aynan bojxona organining zimmasiga yuklatiladi.

1-jadval. O‘zbekistonda bojxona organlari ustidan ma’muriy va sud tartibida shikoyat qilishning qiyosiy tavsifi

Mezonlar	Ma’muriy tartib (Bojxona organiga)	Sud tartibi (Ma’muriy sudga)
Huquqiy asos	Bojxona kodeksi (394–405-moddalar), “Ma’muriy tartib-taomillar to‘g‘risida”gi Qonun	Ma’muriy sud ishlarini yuritish to‘g‘risidagi kodeks (MSIYUK)
Murojaat qilish muddati	Huquq buzilganligi ma’lum bo‘lgan kundan boshlab 3 oy	Huquq buzilganligi ma’lum bo‘lgan kundan boshlab 3 oy
Davlat boji	Undirilmaydi (bepul)	Davlat boji undiriladi (tadbirkorlik subyektlari uchun BHMning 10 baravari)
Ko‘rib chiqish muddati	15 kundan 1 oygacha	Ish qo‘zg‘atilgan kundan boshlab 1 oygacha
Qaror ijrosini to‘xtatib turish	Umumiy qoida bo‘yicha to‘xtatib turmaydi (alohida asoslar mavjud bo‘lganda to‘xtatilishi mumkin)	Ariza beruvchining iltimosnomasiga ko‘ra sud ajrimi bilan dastlabki himoya chorasi sifatida to‘xtatilishi mumkin
Isbotlash yuki	Bojxona organi ma’muriy ish materiallarini to‘liq o‘rganishi shart	Qonuniylikni isbotlash majburiyati to‘liq bojxona organi zimmasida (MSIYUK 67-modda)

Xorijiy davlatlar tajribasining qiyosiy tahlili

Bojxona nizolarini hal etish samaradorligini baholash uchun rivojlangan huquqiy tizimga ega davlatlar tajribasini ko‘rib chiqish maqsadga muvofiq. Xalqaro amaliyotda bojxona qarorlari ustidan shikoyat qilishning uchta asosiy yondashuvi shakllangan.

Yevropa Ittifoqi va Germaniya modeli (Majburiy ikki bosqichli ma’muriy shikoyat). Yevropa Ittifoqi Bojxona kodeksining (Union Customs Code — Regulation (EU) No 952/2013) 44-moddasiga ko‘ra, har bir shaxs bojxona organlarining bevosita o‘ziga taalluqli qarorlari ustidan shikoyat qilish huquqiga ega. Shikoyat ikki bosqichda amalga oshiriladi: dastlab ma’muriy tartibda bojxona organining o‘ziga (Einspruch), shundan keyingina

mustaqil sud organiga murojaat qilinadi. Germaniyada ushbu tartib Soliq-bojxona tartib-taomillari kodeksi (Abgabenordnung) bilan tartibga solinadi. E’tiborli jihati shundaki, Germaniyada ma’muriy shikoyat berilganda bosh bojxona boshqarmasi (Hauptzollamt) dastlabki qarorni nafaqat qonuniylik, balki maqsadga muvofiqlik nuqtai nazaridan ham to‘liq qayta ko‘rib chiqadi va amaliyotda nizolarning 70 foizdan ortig‘i sudgacha yetib bormasdan hal etiladi. Shuningdek, agar bojxona qarori noqonuniy ekanligiga jiddiy shubha tug‘ilsa yoki ijro etish tuzatib bo‘lmaydigan zarar yetkazsa, shikoyat beruvchi qaror ijrosini vaqtincha to‘xtatib turishni (Aussetzung der Vollziehung) talab qilish huquqiga ega.

Janubiy Koreya modeli (Raqamli shikoyat va mustaqil Bojxona apellyatsiya kengashi). Janubiy Koreya Bojxona qonunining (Customs Act) 118–132-moddalariga muvofiq, shikoyat beruvchi uchta institutdan birini tanlashi mumkin: Bojxona xizmati komissariga e’tiroz bildirish, Soliq tribunali (Tax Tribunal) yoki Audit va inspeksiya kengashiga murojaat qilish. Barcha shikoyatlar yagona raqamli “UNI-PASS” tizimi orqali elektron tarzda topshiriladi va ko‘rib chiqiladi. Nizolarning xolis ko‘rilishini ta’minlash uchun Bojxona apellyatsiya qo‘mitasi tarkibining kamida 50 foizini mustaqil ekspertlar — huquqshunos olimlar, advokatlar va sertifikatlangan bojxona brokerlari tashkil etadi.

Qozog‘iston Respublikasi modeli (Markazlashgan apellyatsiya komissiyasi). Qozog‘istonning “Bojxona tartibga solish to‘g‘risida”gi Kodeksiga muvofiq, bojxona tekshiruvi natijalari va bojxona qiymatini tuzatish bo‘yicha xabarnomalar ustidan shikoyatlar bevosita bojxona organiga emas, balki Moliya vazirligi huzuridagi maxsus Apellyatsiya komissiyasiga beriladi. Komissiya tarkibiga davlat organlari bilan bir qatorda “Atameken” Milliy tadbirkorlar palatasi vakillari kiritilgan bo‘lib, komissiya qarori bojxona organlari uchun majburiy kuchga ega. Eng muhim kafolat — Apellyatsiya komissiyasiga shikoyat berilgan paytdan boshlab nizolashilayotgan bojxona to‘lovlari va penyalarni majburiy undirish avtomatik ravishda to‘xtatib turiladi.

Amaldagi milliy mexanizmdagi muammolar va qonunchilikni takomillashtirish takliflari

Milliy qonunchilik va huquqni qo‘llash amaliyotini xorijiy tajriba bilan qiyoslash O‘zbekistonda bojxona organlari ustidan shikoyat qilish mexanizmida quyidagi tizimli

muammolar mavjudligini ko‘rsatadi:

Birinchidan, ma’muriy shikoyat berishning qaror ijrosini to‘xtatib turmasligi. Bojxona kodeksining 401-moddasiga ko‘ra, shikoyat berish shikoyat qilinayotgan qaror yoki harakatning ijrosini to‘xtatib turmaydi. Natijada, bojxona organi tovarning bojxona qiymatini asossiz oshirib, qo‘shimcha boj hisoblagan taqdirda, tadbirkor shikoyat ko‘rib chiqilguniga qadar ushbu summani to‘lashga yoki tovarining omborda turib qolib, saqlash xarajatlari va jarimalarga tushishiga majbur bo‘ladi. Bu holat ma’muriy shikoyat institutining amaliy jozibadorligini pasaytiradi.

Ikkinchidan, idoraviy manfaatlar to‘qnashuvi. Amaldagi tartibda shikoyat yuqori turuvchi bojxona organiga beriladi. Biroq quyi bojxona organi qarorlari ko‘p hollarda markaziy apparatning ichki yo‘riqnomalari yoki xavfni boshqarish tizimi ko‘rsatmalari asosida qabul qilingan bo‘ladi. Bunday sharoitda yuqori turuvchi bojxona organining o‘z tizimi xodimining qarorini bekor qilishdan manfaatdorligi past bo‘lib qoladi.

Uchinchidan, bojxona qiymati va TIF TN kodiga oid nizolarda maxsus texnik-iqtisodiy ekspertiza mexanizmining yetishmasligi. Sudlar va yuqori turuvchi bojxona organlari murakkab sanoat uskunalari yoki kimyoviy tovarlarning TIF TN kodi bo‘yicha nizolarni ko‘rishda ko‘pincha bojxona laboratoriyasining o‘z xulosasiga tayanadi, muqobil mustaqil ekspertiza tayinlash amaliyoti esa sust rivojlangan.

To‘rtinchidan, “Ma’muriy tartib-taomillar to‘g‘risida”gi Qonunning 54-moddasida mustahkamlangan “ishonchning himoya qilinishi” tamoyili bojxona amaliyotida yetarli darajada qo‘llanilmayapti. Bojxona organi avvalgi partiyalarda qabul qilgan TIF TN kodi yoki bojxona qiymati usulini keyingi aynan bir xil partiyada asossiz o‘zgartirib, tadbirkorga nisbatan orqaga qaytish kuchi bilan qo‘shimcha to‘lovlar hisoblash holatlari uchramoqda.

Yuqoridagi muammolarni bartaraf etish maqsadida quyidagi kompleks takliflar ilgari suriladi:

1. Bojxona kodeksining 401-moddasiga o‘zgartish kiritib, qo‘shimcha bojxona to‘lovlarini hisoblash to‘g‘risidagi qarorlar ustidan yuqori turuvchi organga shikoyat berilganda (agar tadbirkor tomonidan bank kafolati yoki tovar garovi taqdim etilgan bo‘lsa), shikoyat ko‘rib chiqilguniga qadar qaror ijrosini va penyalar hisoblanishini avtomatik

ravishda to‘xtatib turish tartibini joriy etish.

2. Qozog‘iston va Janubiy Koreya tajribasi asosida Bojxona qo‘mitasi huzurida tarkibining kamida 50 foizi mustaqil ekspertlar — Savdo-sanoat palatasi, bojxona brokerlari uyushmasi, yuridik va iqtisodiy fan vakillaridan iborat doimiy faoliyat yurituvchi Mustaqil bojxona apellyatsiya kengashini tashkil etish.

3. Bojxona ma’muriyatchiligining “Yagona darcha” axborot tizimida “E-Shikoyat” modulini ishga tushirish. Ushbu modul tadbirkorga shikoyatni ERI orqali onlayn yuborish, uning ko‘rib chiqilish bosqichlarini real vaqt rejimida kuzatish, video-konferensaloqa orqali eshituvlarda ishtirok etish hamda shikoyat natijalari bo‘yicha umumlashtirilgan huquqiy pozitsiyalarni ochiq reyestrda e’lon qilish imkonini berishi lozim.

4. Bojxona kodeksida “ishonchning himoya qilinishi” tamoyilini mustahkamlash, ya’ni bojxona organining dastlabki qarori (TIF TN kodi yoki bojxona qiymatini aniqlash usuli bo‘yicha) asosida vijdonan harakat qilgan deklarantga nisbatan keyinchalik bojxona organi pozitsiyasi o‘zgarganda moliyaviy sanksiya va penya qo‘llashni qat’iyan taqiqlash.

Xulosa

O‘tkazilgan tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, bojxona organlari qarorlari va harakatlari ustidan shikoyat qilish mexanizmi tashqi iqtisodiy faoliyat ishtirokchilarining huquqiy himoyasini ta’minlovchi eng muhim institutdir. O‘zbekiston Respublikasida ma’muriy va sud tartibida shikoyat qilishning muqobil tizimi yaratilgan bo‘lib, ma’muriy sudlarda isbotlash yukining bojxona organiga yuklatilgani tadbirkorlar uchun muhim protsessual kafolat bo‘lib xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, nizolarni sudgacha hal etish bosqichining samaradorligini oshirish uchun ma’muriy shikoyatning qaror ijrosini to‘xtatib turish mexanizmini takomillashtirish, idoraviy yondashuvdan voz kechgan holda mustaqil ekspertlar ishtirokidagi Apellyatsiya kengashini joriy etish hamda shikoyat berish jarayonini to‘liq raqamlashtirish zarur. Taklif etilayotgan huquqiy va institutsional chora-tadbirlarning amalga oshirilishi bojxona nizolarini tez va xolis hal etishga, ma’muriy sudlarning ish yuklamasini kamaytirishga hamda mamlakatning investitsiyaviy va tashqi savdo jozibadorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining Bojxona kodeksi. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi — https://lex.uz

2. O‘zbekiston Respublikasining Ma’muriy sud ishlarini yuritish to‘g‘risidagi kodeksi. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi — https://lex.uz

3. O‘zbekiston Respublikasining 2018-yil 8-yanvardagi “Ma’muriy tartib-taomillar to‘g‘risida”gi O‘RQ-457-son Qonuni. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi — https://lex.uz

4. O‘zbekiston Respublikasining 2018-yil 18-oktabrdagi “Davlat bojxona xizmati to‘g‘risida”gi O‘RQ-502-son Qonuni (yangi tahriri). Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi — https://lex.uz

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 27-apreldagi “Bojxona ma’muriyatchiligini yanada takomillashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-122-son Farmoni. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi — https://lex.uz

6. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 6-apreldagi “Tovarlarning bojxona qiymatini aniqlash tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi 160-son qarori. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi — https://lex.uz

7. Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code (UCC) // Official Journal of the European Union. L 269.

8. Abgabenordnung (AO) — Fiscal Code of Germany (Sections 347–367 on Out-of-Court Remedial Procedure).

9. Customs Act of the Republic of Korea (Act No. 19184, Articles 118–132 on Request for Examination and Adjudication).

10. Кодекс Республики Казахстан от 26 декабря 2017 года № 123-VI «О таможенном регулировании в Республике Казахстан» (глава 53).

11. World Customs Organization (WCO). Revised Kyoto Convention (International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs Procedures), Chapter 10:

Appeals in Customs Matters.

12. Xamedov I.A., Xvan L.B., Tsay I.M. Ma’muriy huquq: darslik. — Toshkent: TDYU nashriyoti, 2022. — 412 b.

13. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi rasmiy veb-sayti (Ma’muriy ishlar bo‘yicha sud statistikasi) — https://stat.sud.uz

